

Aanleg van nieuwe bossen

Waar beginnen en waar eindigen?

NOAH JANSSEN, projectmedewerker bosuitbreidingen VBV

Inleiding

Dat Vlaanderen met haar povere 10,8% bosoppervlakte slechts weinig bebost is, is voor iedereen wel duidelijk. Onze jachtige maatschappij heeft echter steeds meer nood aan open groengebieden om tot rust te komen. Binnen deze open ruimte spelen bossen een prominente rol voor recreatie en ontspanning. Recent begint de publieke opinie de nood aan bosuitbreidingen dan ook te onderkennen en samen met hen ook de politici. Bosuitbreiding werd in de vorige Vlaamse coalitieonderhandelingen immers expliciet in de beleidsnota ingeschreven. In het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen werd ingeschreven Vlaanderen tegen 2007 zo'n 10.000 ha ecologisch bos rijker te maken. Maar de overheid heeft het moeilijk om aan gronden voor bosuitbreiding te komen. Grond is immers een schaars goed in ons dichtbevolkte Vlaanderen. Naast de uitbreidingen door het Vlaamse gewest kan het bosuitbreidingsidee in Vlaanderen dan ook sneller verwezenlijkt worden door de initiatieven van privé-personen of verenigingen.

Wanneer dan effectief plannen ontstaan om over te gaan tot bosuitbreiding, is het erg belangrijk dit met kennis van zaken te doen. Een fout kan immers grote gevolgen hebben, die jaren mee gaan of heel veel geld kosten om achteraf nog recht te zetten. In dit artikel geven we een overzicht van de verschillende te nemen stappen voor de aanleg van een nieuw bos.

- Eerst zoeken we een geschikt terrein en de nodige budgetten.
- Vervolgens vragen we de nodige vergunningen aan.
- We leggen de functies van het toekomstige bos vast en tekenen het bebossingsplan.
- Daarna zoeken we partners die ons kunnen helpen bij de aanleg (dit creëert ook een breder maatschappelijk draagvlak), bestellen het plantgoed en planten het bos aan. Daarna kunnen we de evoluties van het bos volgen. We zien het groot worden.

Stap 1:

De zoektocht naar een geschikt terrein

Nieuwe bossen aanplanten kan niet zomaar overal. En terreinen voor bosuitbreiding zijn moeilijk te vinden. Je moet rekening houden met planologische beperkingen en de soms hevige weerstand door andere ruimteclaims. De bodemgesteldheid van de potentiële locatie is van groot belang. Als je van plan bent om van je nieuwe bos een speelbos te maken, dan komen te natte terreinen bijvoorbeeld niet in aanmerking. Bij voorkeur sluit bosuitbreiding aan bij bestaande bossen of wordt ze temidden van een uitgestrekt bosarm gebied gerealiseerd.

Probeer bij het zoekproces zo synergetisch mogelijk te werken met andere open-ruimtegebruikers in de omgeving. Misschien wil het gemeentebestuur van de gemeente waar jij je oog op hebt laten vallen, wel zelf een speelbos realiseren. Misschien kan er samengewerkt worden.

De eerste stap in het aanleggen van een bos is dus het vinden van een geschikt terrein dat kan bebost worden. Dit wil zeggen dat je het terrein zelf in eigendom hebt, of dat je een overeenkomst sluit met de eigenaar om het terrein te bebossen.

Stap 2:

Aanvraag van de nodige vergunningen

Nu je een geschikt terrein hebt gevonden, is het moment aangebroken om de nodige vergunningen aan te vragen.

- Volgens het veldwetboek moet er voor de aanleg van bos in agrarische gebieden een bebossingsvergunning aangevraagd worden bij het college van burgemeester en schepenen van de betrokken gemeente. Hun advies - positief of negatief - is bindend.
- Daarnaast vraag je een vergunning aan bij AMINAL afdeling Bos & Groen en
- een vergunning bij AMINAL afdeling Natuur (in het kader van het natuurdecreet (vegetatiewijziging)).

Je hebt niet noodzakelijk alle drie deze vergunningen nodig, maar het is natuurlijk wel nuttig om toch contact te nemen met de vermelde diensten. Beschouw het, indien ze niet echt verplicht zijn, als een terugkoppeling met belanghebbenden.

Met deze vergunningen op zak kan je beginnen plannen hoe je bos er precies gaat uitzien (dat kan trouwens ook al ervoor, maar wachten op de benodigde vergunningen kan je een hoop desillusies besparen).

De tweede stap in het bosuitbreidingsproces is het aanvragen van de benodigde vergunningen. Reken voor het aanvragen van elke vergunning op 3 maanden.

Stap 3:

Keuzes maken en het plan opstellen

Met een geschikt terrein en de nodige vergunningen op zak, wordt het nu hoog tijd om te plannen alvorens te planten. Het opstellen van een bosontwerp komt in hoofdzaak neer op het maken van keuzes.

We gaan er vanuit dat er geopteerd wordt voor de aanleg van multifunctionele bossen (zie kader). Deze bossen hebben drie hoofdfuncties: de ecologische, de economische en de sociaal-recreatieve functie. Deze drie functies worden best gelijkwaardig behandeld. Toch is het nodig om te kiezen waar je de accenten legt.

De bedoeling is dat je bos de drie functies op zo kort mogelijke termijn kan vervullen. Een weldoordachte planvorming is hiertoe een eerste aanzet. Tijdens dit planproces kan je gebruik maken van 12 richtdoelen die hierna beschreven worden. Deze richtdoelen vertegenwoordigen de belangrijkste criteria om echt te kunnen spreken van een duurzaam, multifunctioneel bos. Sommige van deze richtdoelen lijken soms contraproductief ten opzichte van elkaar, maar vaak zijn er hiervoor reeds oplossingen voor handen. Vaak is dat de gulden middenweg.

12 tips voor de aanleg van multifunctioneel bos

1. Streven naar een gevarieerde bosstructuur

Een bos met een gevarieerde structuur bezit een kruid-, een struik- en minstens 1 boomlaag. In zo'n bos komen bomen van verschillende afmetingen, soorten en leeftijden voor. Om al van bij de aanleg van het bos een zo divers mogelijke structuur te krijgen, kunnen tussen de hoofdboomsoorten hier en daar andere boomsoorten groepsgewijs ingemengd worden. Binnen het hoofdbestand kan je ook enkele oudere bomen tussenplanten, of de bomen die eventueel al op het terrein aanwezig zouden zijn in het bos integreren. Ook struiken kunnen in groepen binnen het hoofdbestand gemengd worden. Op die manier start het bos al met een variatie in soorten en leeftijden. Deze variaties zullen snel voor een afwisselende structuur zorgen. Zorg er wel voor dat de diameter van de groepen minstens één of twee boomhoogtes bedraagt, anders zal er van sommige boomsoorten op middenlange termijn door concurrentie geen enkele boom meer overblijven.

2. Mengen van boom- en struiksoorten

Zoals hierboven (zie richtdoel 1) reeds aangehaald zal de ecologische en recreatieve waarde (en in sommige gevallen ook de

economische waarde) van het bos erg stijgen, wanneer er al vanaf het begin gewerkt wordt met meerdere soorten bomen en struiken. Ook in de natuurlijke bossen komen immers zelden monotone (= éénsoortige) vegetaties voor. De bossen zijn gemengd. En dat wordt ook geapprecieerd door de mensen en dieren die gebruik maken van het bos. Belangrijk hierbij is goed rekening te houden met de standplaatskenmerken. Plant bijvoorbeeld geen essen op zandgrond en geen sporkehout op leem. Standplaatsseigen soorten zullen trouwens ook veel beter groeien. Een goed overzicht van de standplaatsseisen van de verschillende boom- en struiksoorten vind je in één van de volgende Bosrevues.

3. Gebruik van inheemse soorten

Uitheemse soorten zoals 'Canadapopulier' en Amerikaanse eik werden vroeger vaak aangeplant voor hun snelle groei in vergelijking met de inheemse soorten. Nu in onze bossen meer aandacht wordt besteed aan andere functies dan de economische functie, wordt er veel meer gewerkt met inheems plantgoed. Dit raden we dan ook ten zeerste aan. Op die manier kan de natuur veel sneller haar evenwicht vinden en worden fouten vermeden (denk maar aan de Amerikaanse vogelkers, de Pontische rododendron, de Robinia, enz. die op vele plaatsen werden aangeplant maar tegenwoordig een echte plaag kunnen vormen).

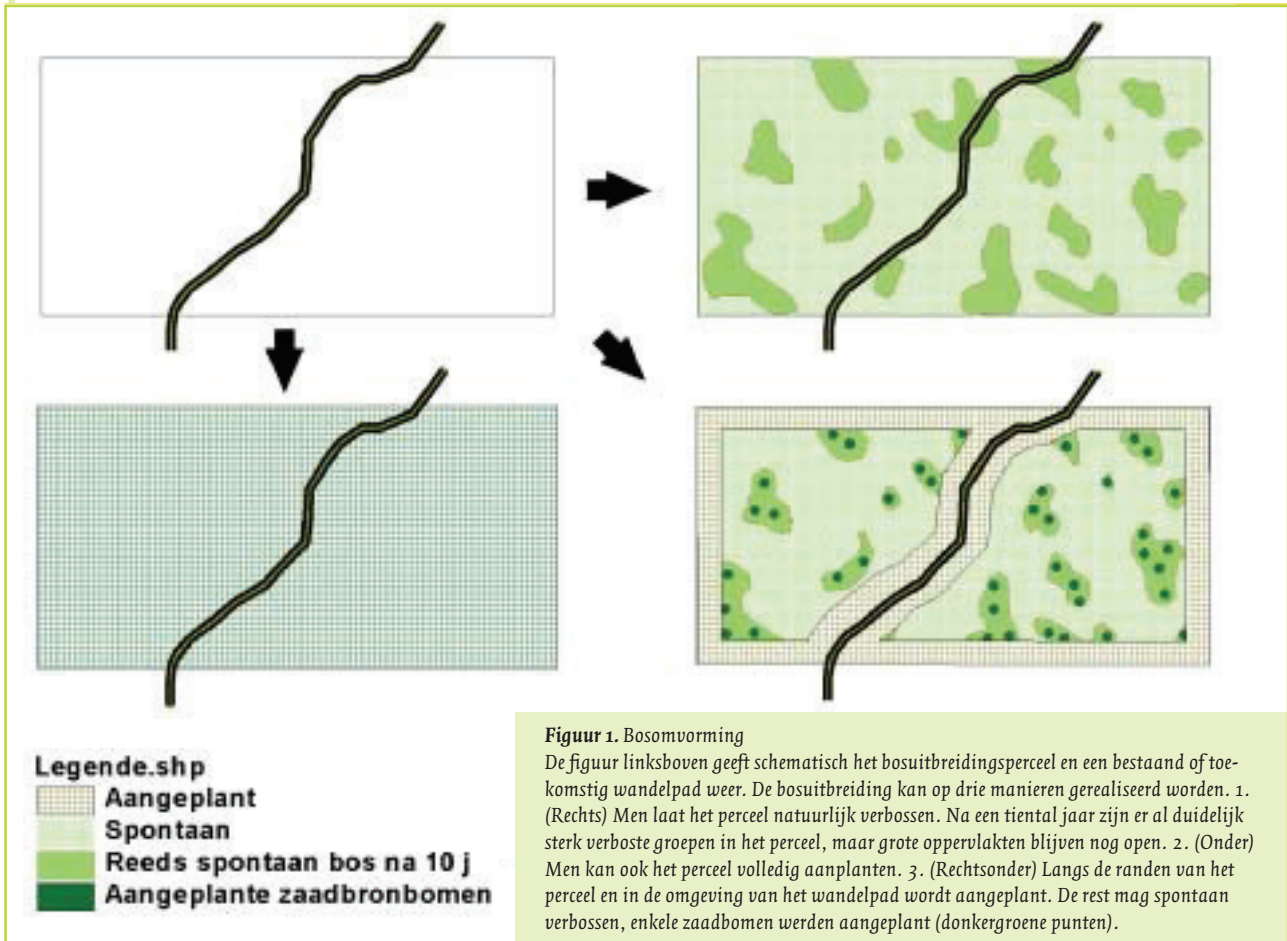
Tracht bovendien ook zo veel mogelijk autochtoon materiaal te gebruiken, indien voorhanden. In het verleden werden er immers reeds fouten gemaakt door het aanplanten van inheemse soorten, maar plantmateriaal uit de andere kant van Europa (sleedoorstruiken uit Polen, beuken uit Beieren,...). Dit genetisch materiaal is vaak aangepast aan een ander klimaat. Autochtone planten zijn beter aangepast aan de lokale omstandigheden en daardoor minder vatbaar voor ziekten en plagen. Daarom is het gebruik van genetisch materiaal uit onze streken minder risicovol.

4. Open plekken in het bos

Open plekken in het bos geven extra structuurdiversiteit (zie richtdoel 1). Daarnaast vormen zij in het bos de enige plaatsen waar het zonlicht rechtstreeks de bodem kan bereiken. Voor vele, veelal koudbloedige, diersoorten zoals vlinders en hagedissen zijn deze plaatsen van levensbelang. Op deze plekken komen vaak ook plantensoorten voor die niet voorkomen in de rest van het bos.

Naast de ecologische meerwaarde geven open plekken in het bos ook vaak een recreatieve meerwaarde. Mensen kunnen rusten op een bankje in een open plek in het bos, open dreven zorgen voor zichtassen in het bos, enz.

Tot slot is het vaak ook om economische redenen noodzakelijk dat er open plaatsen in het bos worden voorzien (exploitatiewegen, stapelplaatsen, enz.). Vaak zijn deze combineerbaar met andere functies, soms ook niet. Let er op dat de open plekken minstens anderhalve boomhoogte in diameter zijn, anders groeien ze te snel dicht en zal er weinig licht de bosbodem bereiken. In de beheervisie van de afdeling Bos & Groen wordt vooropgesteld om te streven naar open ruimtes in het bos van 5 tot maximaal zo'n 15% van de bosoppervlakte. Als maximum oppervlakte hanteren zij 0,5 ha.

5. Toelaten van spontane bosvorming

Het spontaan laten verbossen van een terrein geeft een veel natuurlijker en structuurrijker bos als resultaat dan wanneer het terrein opgeplant wordt. De bomen kiemen immers niet allemaal tegelijkertijd, waardoor er al een ongelijkjarige start-situatie ontstaat (zie richtdoel 1). De soorten die zich vestigen zijn ook uitstekend aangepast aan het bodemtype (zie richtdoel 3), want ze zijn er zelf gekiemd en hebben de eerste jaren (vaak de moeilijkste) overleefd. Daarnaast zijn ze afkomstig van genetisch materiaal dat uit de buurt komt, en dat dus normaliter goed aangepast is aan de lokale bodemgesteldheid. Een nadeel is wel dat het vaak gaat om minder gegeerde pionierboomsoorten zoals berk, wilg en abeel. Deze pioniersfase kan met een aanplanting overgeslagen worden.

Het spontaan laten verbossen van een terrein is echter geen evidente keuze. Niet alle uitgangposities lenen zich hiertoe en soms zijn er zelfs geen bronbomen en struiken in de buurt aanwezig. De eerste jaren zal het bos wat op een 'verwaarloosde' landbouwgrond lijken, wat soms voor onbegrip kan zorgen. Daarom opteert men er vaak voor om de (zichtbare) randen van het nieuwe bos en de zones dicht bij de recreatiepaden toch op te planten en de overige open zones te laten verbossen. In deze zones kan je ook zeer ijl of in 'eilandjes' aanplanten, zodat er voldoende zaadbronnen aanwezig zullen zijn. Figuur 1 verduidelijkt dit systeem.

De aanwezigheid van exoten zoals Amerikaanse vogelkers kan bij het spontaan verbossen van een terrein een extra probleem vormen, omdat ook zij verjongen.

6. Aandacht voor de bosranden

De meeste bossen in Vlaanderen hebben steile overgangen van bos naar niet-bosoppervlakten (vb. weiden en akkers). Dit is een erg onnatuurlijke bosovergang. In de natuur komen veelal geleidelijke overgangen voor die door menig plant- en diersoort gebruikt wordt. In deze bosranden komen niet enkel soorten uit zowel bos als open terrein voor, maar bovendien ook soorten die specifiek in bosranden voorkomen.

Bij de bosaanleg kan voor zo'n geleidelijke overgang gezorgd worden door een eerste zone open te laten voor de ontwikkeling van een kruidlaag/ruigte, vervolgens een struiklaag aan te planten en pas daarna de hoofdboomsoorten die de boslaag gaan vormen. Het veldwetboek bepaalt trouwens dat de eerste 6 meter van een perceel in landbouwgebied geen hoogstambomen mogen dragen. De eerste twee meter mogen geen struiken dragen. Een ruigte van twee meter met daarna een struikgordel van 6 meter en dan pas de boomlaag is dus een goede oplossing. Ook naar belevingswaarde toe wordt het aanleggen van bosranden over het algemeen - dit is niet altijd het geval, denk maar aan oude cultuurhistorische landschappen - als een meerwaarde aanzien. Denk er wel aan dat deze randen ook beheer vergen: de kruidlaag moet regelmatig gemaaid worden omdat ze anders gaat verbossen en de struiklaag moet periodiek worden afgezet (anders wordt dit een boomlaag).

7. Denken aan dood hout

Dood hout vormt voor vele organismen in het bos een levensnoodzakelijke factor. Dood hout in het bos zorgt dus voor meer

leven, en vooral meer divers leven. Dit kan al bij de aanleg voorzien worden. Zo kan bij het aanplanten van bos ervoor geopteerd worden enkele groepen van snelgroeiende boomsoorten (vb. trilpopulier) aan te leggen. Deze geven snel een bosbeeld (zie richtdoel 11) en zorgen voor een gevarieerde (zie richtdoel 1) en gemengde (zie richtdoel 2) bosstructuur. Wanneer de overige bomen in de boomfase beginnen te komen, kan ervoor geopteerd worden deze snelgroeiende bomen - die dan al volwassen zijn - te oogsten of te ringen. Zo ontstaat een open plaats die kansen geeft aan nieuwe soorten. De geringde bomen zullen staande sterven en vormen zo het eerste dode hout in het bos.

8. Zorgen voor markante elementen

Markante elementen in het bos kunnen de ecologische en zeker ook de recreatieve waarde van een bos sterk verhogen. Denk maar aan dat vijvertje in het bos, een mooie rode beuk aan de rand van het bos, de oude tamme kastanje naast het pad, waar de kinderen in de herfst kastanjes kunnen rapen, of die oude grenssteen die naast het pad ligt. Deze elementen zorgen voor variatie en zijn echte aandachtstrekkers.

Deze markante elementen kunnen reeds aanwezig zijn of al in de aanlegfase gepland worden. Tracht in ieder geval de bestaande elementen te integreren.

9. Produceren van kwaliteitshout

Hout is nodig. We kunnen het allemaal gaan kopen in het buitenland (vb. uit het Amazonewoud) of we kunnen het zo veel mogelijk zelf produceren. Vaak is houtproductie absoluut niet contradictorisch aan een ecologisch beheer. Het moet echter wel duurzaam gebeuren (vb. geen kaalkappen, maar individueel oogsten van kaprijpe bomen). Het is belangrijk hier reeds bij de aanleg van het bos rekening mee te houden. Wanneer je bijvoorbeeld sommige zones erg dicht aanplant (vb. 1,5m x 1,5m), groeien de bomen mooi recht en sterven de lage takken vroeg af. Ook de keuze van de boomsoorten is erg belangrijk.

10. Toegankelijkheid voorzien

Mensen bezoeken graag een bos. Denk er aan dat er ook nog andere recreanten dan wandelaars graag gebruik maken van het bos (paardrijders, mountainbikers,...). Misschien kan je je bos zelfs toegankelijk maken voor mensen met beperkte mobiliteit. Maak aan het begin van de paden duidelijk voor welke groepen het pad geschikt of niet geschikt is. Communiceren met de (lokale) belangengroepen is de boodschap.

Een weldoordachte bospadenstructuur van bij het begin voorkomt later het spontaan ontstaan van ongewenste paden. Kies dus reeds bij de aanleg de plaatsen waar de paden kunnen komen. Langs deze paden concentreer je best de markante elementen (of omgekeerd indien de markante elementen reeds aanwezig zijn). Voorzie in de buurt van het startpunt van paden ook parkeermogelijkheden.

11. Snel een bosbeeld creëren

Het ontstaan van een mooi oud bos duurt erg lang. We moeten trachten zo snel mogelijk een bosbeeld te vormen. Enkele snelgroeiende pionierboomsoorten kunnen hierbij wonderen verrichten. Tril- of andere populieren en berken groeien erg snel en vormen op relatief korte termijn een bosbodem. Wanneer het

bos ouder wordt zullen deze soorten spontaan of geholpen het bijltje erbij neerleggen. De bosbodem zal dan snel gekoloniseerd worden door trager groeiende climaxsoorten (vb. zomereik).

12. 'Bomen op rijtjes' voorkomen

Bomen aanplanten in rijtjes is technisch gezien het handigst. Op die manier kan de plantdichtheid makkelijk in het oog gehouden worden. Maar naar belevingswaarden toe geeft het decennialang een weinig geapprecieerd beeld. Via enkele simpele trucs is dit te voorkomen. In eerste instantie moet getracht worden niet loodrecht of parallel met de paden en de randen van de percelen te planten. Daarnaast geeft het planten volgens sinusbogen in plaats van rechte lijnen een bosbeeld waarin geen lijnen terug te vinden zijn, terwijl zo toch erg systematisch kan geplant worden (zie onderstaande foto). Het werken met sinusbogen kan ook enkel toegepast worden aan de randen en langs de paden van het bos.

Wanneer de hoofdfuncties geselecteerd zijn en de verschillende richtdoelen gekozen, kan er gestart worden met het tekenen van het bosontwerp.

In eerste instantie is het noodzakelijk het terrein goed te verkennen: wat zijn de bodemtypes, hoe is de afwatering van het terrein, waar zijn er reeds markante elementen aanwezig (en behouden we die of niet), waar zijn er potentiële waardevolle zichtassen, wat zijn de mogelijkheden voor toegankelijkheid, ...

Op basis van de bodem worden dan de hoofdboomsoorten geselecteerd en vervolgens de mengsoorten. Maak een plattegrond van het plantterrein en duidt de plaatsen aan waar deze mengsoorten komen. Het ontwerp krijgt steeds meer vorm door het intekenen van de open plaatsen, wandelpaden, struikranden, snelgroeiende boomgroepen, enz. Overloop in ieder geval steeds de 12 richtdoelen. Eventueel

Deze aanplanting gebeurde volgens sinusbogen. Herkent u de rijtjes nog?

kan je de uiteindelijke plannen terugkoppelen met de lokale belangengroepen. Zij hebben vaak interessante ideeën.

De derde stap is het opstellen van het bosontwerp. Dit moet doordacht gebeuren.

— Stap 4:

Eindelijk aanplanten

Wanneer het bosontwerp af is, kan je eventueel bebossings-subsidies aanvragen. Deze aanvraag dient drie maanden voor de eigenlijke aanplant te gebeuren.

Vervolgens bepaal je de plantdatum. Bomen aanplanten gebeurt best in het najaar (periode van oktober tot december). In het voorjaar kan het ook nog (tot half maart). Andere momenten zijn weinig geschikt.

Koop plantgoed bij een professionele boomkweker. Deze mensen hebben kennis van zaken. Tuinkwekers kunnen u ook plantgoed leveren, maar vaak aan een hogere prijs en van bedenkelijke kwaliteit (gekleurde blaadjes, enz.). Geef uw bestelling ook tijdig door, als het om grote hoeveelheden gaat. Bereid het terrein goed voor. Zorg dat de bomen makkelijk geplant kunnen worden. Ploegen en eggen is vaak aan te raden.

Indien er veel wild aanwezig is kan er geopteerd worden voor de aanleg van een wildraster. Dit is echter erg duur en landschappelijk storend. Individuele bescherming kan ook, of er kan geopteerd worden voor groter plantgoed (1 meter hoog).

Het eigenlijke aanplanten kan je zelf doen, maar het kan ook gebeuren door een sociale werkplaats, door de boomte-

ler of een groenbedrijf of door scholen of verenigingen (zoals buurtwerking, natuurverenigingen,...) die komen helpen. Samenwerken met de laatste 2 groepen geeft nog een educatieve meerwaarde, maar het vergt veel extra werk. Koppel vóór het planten zeer goed terug met de eigenlijke planters en voorzie begeleiding tijdens het planten. Een goed bosontwerp is immers vaak niet eenvoudig. Het makkelijkst kan er gewerkt worden door eerst de menggroepen, struikranden, snelgroeende boomsoortgroepen en markante elementen aan te planten. Daarna kunnen de hoofboomsoorten de overige zones opvullen. Span dan wel eerst de open plekken af. Terugkoppelen met de eigenaar van de aangrenzende percelen voorkomt vaak discussies achteraf.

De laatste stap is het voorbereiden van de eigenlijke aanplant en het planten zelf.

— Conclusie

Bosaanleg is niet evident, maar wel zeer waardevol. Doe het op een doordachte wijze: bepaal de doelstellingen, koppel hierbij zoveel mogelijk terug met 'belanghebbenden' en hou de doelstellingen liefst zo multifunctioneel mogelijk, hou de twaalf richtdoelen in het achterhoofd bij het uittekenen van je bosontwerp, plan je plantactie goed en geniet daarna van de ontwikkeling van 'jouw' nieuwe bos. Veel succes!

— Dankwoord

Naast uit eigen ervaring werd een hoop van de hier weergegeven informatie gehaald uit het boekje 'De aanleg van geïntegreerde bossen', een uitgave van Stichting Bos en Hout (tegenwoordig Stichting Probos). ■

Aanplanten met school